

Історична довідка

Афганський похід Александра Македонського розпочався влітку 330 року до н. е., коли його армія увійшла до Артакоани (сучасний Герат), і тривав до весни 327 року до н. е., коли він залишив Бактру (поблизу сучасного Мазарі-Шарифа) й через Гіндукуш вирушив до Індії.

Афганська кампанія — найдовша і найскладніша в кар'єрі Александра. Йому протистояли не армії, а вільні племена, що мешкали на теренах сьогоднішніх Афганістану і Туркменістану, а також вершники-воїни, що населяли степи й гори теперішніх Узбекистану й Таджикистану. Обидві сторони вдавалися до небаченого раніше варварства, і межі способів ведення війни розтяглися. Попри численні перемоги, Александр зміг підкорити цю територію тільки на третій рік боротьби, коли уклав союз з Оксіартом, одружившись із його донькою Роксаною.

Про затятість спротиву можна судити з того факту, що, вирушаючи до Індії 327 року, Александр залишив в Афганістані аж 10 тисяч піхотинців і 3500 кавалеристів — рівно п'яту частину своєї армії, щоб не допустити нового повстання.

Ви гадаєте, що стільки народів, які звикли до чужого імені та влади і не пов'язані з нами ні релігією, ні звичаями, ні спільною мовою, підкоряться одразу, щойно переможені? Тільки ваша зброя стримує їх, а не їхня прихильність, і ті, хто боїться нас у нашій присутності, стануть ворогами, щойно ми підемо. Ми маємо справу з дикими звірами, яких може приборкати лише час, коли вони, спіймані, сидітимуть у клітці, бо їхня вдача не дає їх приборкати. Отож ми мусимо або віддати те, що взяли, або захопити те, чого ще не маємо.

Звернення Александра до війська
з наближенням до Афганістану,
Квінт Курцій Руф, «Історія Александра»

Пролог

Весілля в Азії

Війна скінчилася. Або закінчиться сьогодні ввечері, коли Александр візьме за дружину афганську принцесу Роксану.

По всій рівнині Скорботи, названій так через численні могильники, табори македонян простяглися обіч ворожих. Останніх, мабуть, із півтисячі — тих бівуаків, яких афганці називають тафіран («кола»), у кожному — від п'ятдесяти до п'ятисот чоловіків. Усі племена та клани від Артакоани до Яксарт^{*} з'їхалися на святкування, разом з тисячами продавців і повій, кравців, шевців, акробатів, музикантів і ворожок. Увесь експедиційний корпус македонців тут, кінні та піші, разом з іноземними підрозділами. Кожен капітан і капрал походжають, пишно вбрані, нетерпляче чекаючи урочистостей. Усі, крім мене й моїх друзів: Прапора, Кулака та Рудого Малюка. У нас іще є робота.

Слід віддати належне Александрові. Одружившись з афганською принцесою, він перетворює свого найгірнішого ворога, воєначальника Оксіарта, на тестя. Жоден інший спосіб не зміг би привести до перемоги в цій війні або такого стану, який можна правдоподібно видати за перемогу.

^{*} Яксарт — давня назва річки Сирдар'ї. — *Прим. пер.*

Отож у нас буде мир. Не думаю, що колись його прагнули палкіше. Кампанія, яку планували на три місяці, тяглася майже три роки і була виповнена безперервним терором та жорстокістю. Ті з нас, хто залишив дім хлопчиками, спочатку стали чоловіками, а потім перетворилися на щось, більш схоже на звірів або чортів. Афганці постраждали ще більше. Двісті тисяч загиблих — ось про яку кількість говорять. І я вірю. Навряд чи в цій країні залишилося хоч одне не зруйноване нашим військом село чи місто, яке б ми не рознесли, камінь за каменем.

Цього весілля дуже чекають. Угода між Александром і Оксіартом така: воєначальник віддає свою дочку і визнає нашого царя своїм государем. Натомість Александр помазує його Першим Родичем і своїм царським гвардійцем. Це робить Оксіарта першим серед усіх баронів Бактрії та найбільшою рибою на схід від Євфрату. Потім ми, македоняни, збираємо речі та йдемо. Не знаю навіть, хто із цього радіє більше — ми чи афганці.

Я й сам одружуюсь сьогодні ввечері. Чотирнадцять сотень маків візьмуть шлюб з афганськими дівчатами на одній колективній церемонії. Мою наречену звати Шинар. Це довга історія, я розповім її згодом.

Поки я озброююсь, мій товариш Прапор спішується коло намету. Йому близько сорока, і це найтвердіший горішок з усіх, кого я знаю. Він навчив мене всього. Разом з ним я пішов би і в пекло.

Він заявився одягнений на весілля в парадну військову форму. «Ти зварився в цьому», — кажу йому, вказуючи на плащ.

Прапор відкидає одну фалду. Під лівою пахвою до ребер прив'язаний ксифос*. Довгий афганський ніж прикручений уздовж стегна, а в обох черевиках — металеві кинджали.

* Короткий двосічний прямий меч, давньогрецька холодна зброя. — *Прим. наук. ред.*

Ще два види зброї він носить на видноті: церемоніальний меч на панталері та майже триметровий спис. Це для відводу очей. Щоб дати базам (прізвисько, яким ми, македоняни, називаємо всіх афганців), на чому зупинити погляд.

Кулак і Рудий Малюк чекають верхи. За кілька хвилин ми вирушимо через долину до табору алетайських пактійців. Там я зустріну брата моєї нареченої і заплачу йому викуп, «відшкодування честі», щоб він не вбивав мене і свою сестру. Ціна — заробітна плата за чотири роки і мій найкращий кінь.

Це Афганістан. Тільки тут доводиться підкупати брата, щоб він не зарізав рідну сестру за злочин бути зі мною.

Звісно, я підозрюю зраду. Для цього й потрібна зброя. У певному сенсі я на це сподіваюся. Бо інакше наш македонський кодекс філоксенія («любов до незнайомця») забороняє мені позбавляти життя члена сім'ї, з якої я беру дружину. Я бовдур, що досі купуюсь на це, але так воно є.

З вершини цитаделі кричить глашатай. Дві години пообіді. Перський день починається із заходом сонця. Саме тоді відбудеться весілля. Менш важливі церемонії тривають цілий день. Ближче до вечора буде військовий парад. Уся македонська армія і всі афганські племена й клани пройдуть перед Александром, Роксаною і вельможами. Велике царське весілля відбудеться в палаці Хорієна на вершині фортеці Бал-Тегріб, «Кам'яної Гори». Масова церемонія, на якій ми із Шинар поберемося, проходитиме просто неба на новому стадіоні біля підніжжя пагорба. Коли урочистості закінчатся, почнеться святкування.

— Гарзд, — каже Прапор. — Повторімо все ще раз.

Прапор, безумовно, в нас за старшого. Він прапорщик і хоч має ім'я, я ніколи не чув, щоб хтось його використовував. Ми називаємо його просто за званням.

Він тренує з нами рухи блокування. Критично важливо, щоби брат Шинар та двоє його братів у перших не втекли.

Не можна допустити, щоб вони вирвалися чи вижили від ран. Наші удари мають бути смертельними. Ці троє — останні чоловіки-родичі Шинар. Окрім них, ніхто більше не має обов'язку нангвалі — афганського кодексу честі простежити, щоб «справедливість» здійснилася. Убивши брата й братів у перших, ми можемо закрити тему «злочину» назавжди. Гроші розв'яжуть проблему тимчасово. Але ці троє мусять зникнути.

Я вдячний побратимам. Це серйозна небезпека, на яку вони йдуть заради мене. Я зробив би для них те саме, і вони це знають. Їм буде ніяково, якщо я відкрито висловлю подяку. Якщо ми залишимося живі, коли все скінчиться, кожен з них дістане від мене жінку чи коня.

— Що я можу сказати, — каже Рудий Малюк, коли ми закінчуємо приготування, — ніфіга собі розігрів перед весіллям!

Поки ми з хлопцями затягуємо попруги, з'являється моя наречена. Вона зараз буде купатися і за допомогою подружок нареченої виконає карахал, пактійський обряд очищення. Жоден чоловік не повинен його бачити. Вона знаходить мій погляд.

— Коли ти їдеш, Матфеосе?

— Зараз.

Служка підводить мого коня. Хлопці вже в сідлі.

Афганське прощання звучить як тель бадір, «з Божою поміччю». Шинар показує мені його знаками. Я роблю їй знак у відповідь. Прапор б'є п'ятами по боках свого поні. «Зараз або ніколи».

Ми вирушаємо. Вчинити, якщо вже мусимо, останнє вбивство; а тоді забратися до біса із цієї країни.